

METAMORFOSE VAN EEN DORP ⁽¹⁾

Monda Heshusius

In 1953 koopt Jacques Vonk de mergelhoeve Vroenhof 60 in Houthem. Na verbouwing tot woonhuis en atelier trekt hij er met zijn vrouw en de vijf kinderen uit haar eerste huwelijk in. Hier woont hij tot 1983. Jacques overlijdt in 2000. In de tijd dat Jacques Vonk in Houthem woont - de tweede helft van de 20e eeuw - verandert Houthem-St. Gerlach totaal. Het ondergaat een metamorfose: van gezellig boerendorp wordt het geleidelijk aan een geliefd woonoord voor forenzen. De bedrijvigheid op de boerderijen stopt en de toeristische bedrijvigheid neemt toe. Na restauratie van het kasteel door Camille Oostwegel wordt Houthem vooral bekend door Château St. Gerlach en de gerestaureerde Sint-Gerlachuskerk.

Aquarel van de Sint-Maartenshoeve van de schilder Leen Molendijk uit 1957

Houthem, midden vorige eeuw

Houthem was in het midden van de vorige eeuw een dorp met veel boerenbedrijven, bijna allemaal gebouwd in mergelsteen. Een groot aantal hiervan is gelukkig bewaard gebleven en gerestaureerd. Mergel was vroeger in deze streek de meest gangbare, maar ook de best betaalbare bouwsteen.

Al vóór de Tweede Wereldoorlog en zelfs vóór 1900 was Houthem-St. Gerlach een geliefde plek voor talrijke gasten. Sommigen besloten er zelfs permanent te gaan wonen. Een tiental grotere villa's werd in die tijd in en rondom het dorp gebouwd. Houthem was ten opzichte van Valkenburg een grote zelfstandige gemeente met een aantal voor die tijd grotere hotels en restaurants. Ook Broekhem was deel van de gemeente Houthem. Het dorp had goede weg- en treinverbindingen, zowel met de mijnstad Heerlen als met de industriestad Maastricht. In 1941 werden Houthem en Valkenburg samengevoegd en ont-

stond de gemeente Valkenburg-Houthem. Er werden kleinere eengezinswoningen gebouwd waarin de arbeidersbevolking ging wonen. Deze werkte veelal in loondienst bij de grotere boerenbedrijven. Later vond men steeds meer werk in de kolenmijnindustrie in Geleen (toen nog Lutterade genoemd), in Heerlen en omstreken en in de vele fabrieken in Maastricht. Bouwvakkers trokken vroeger zelfs dagelijks te voet naar Aken.

Dorpsgezicht vanuit hotel Geuloord (Zurstrassen)

Vakantiedorp

Na de oorlog ontwikkelt Houthem-St. Gerlach zich naast Valkenburg tot een vakantiedorp. Jan en alleman kan logeren in hotels maar ook steeds meer in particuliere pensions. In de bouwvakvakantie wordt Houthem overspoeld met 'vakantievierders'. Bijna huis-aan-huis wordt goedkope slaapgelegenheid geboden. De gasten arriveren veelal per trein en de koffers worden door het personeel van de hotels en pensions aan het station afgehaald. Veel jeugdige personen verdienen er op deze manier een leuk zakcentje bij. Houthem floreert. In de zomermaanden is het een gezellige drukte. 's Winters valt het dorp in een soort winterslaap. In het voorjaar ontwaakt het en wordt er gebouwd en gepoetst om rond Pasen weer nieuwe gasten te ontvangen. Alleen met Driekoningen leeft het dorp even op omdat er winterkermis is. Degene die carnaval wil vieren, gaat naar Valkenburg, Maastricht en zelfs naar Aken.

Middenstand

Houthem bezit in de jaren vijftig vier bakkers, een groentewinkel, een schoenenwinkel, vier kruideniers, een drogist met fotowinkel, een kapper, een sigarenwinkel, een ijzerwinkel, een smidse en drie timmerwerkplaatsen. Daarnaast zijn diverse melkventers actief, die iedere dag met paard en wagen tot zelfs in Maastricht melk uitventen. Menigeen verdient op deze manier de kost voor zijn gezin. Venters en boeren houden er zelfs een ruitervereniging op na, met in de zomer paardenrennen in de weilanden van de baron.

Jacques Vonk bij enkele van zijn schilderijen

Verenigingsleven

Het verenigingsleven in Houthem speelt zich voornamelijk af in cafés die kleine ruimtes voor verenigingsactiviteiten hebben. De jeugd is bij de verkennerij, de fanfare, de schutterij en natuurlijk bij de voetbalclub. In 1953, het jaar van de Watersnoodramp, wordt carnaval afgelast in Limburg. Dat is het moment om over een eigen carnavalsvereniging in het dorp te denken. Die wordt eind 1953 opgericht en een jaar later trekt de eerste optocht door het dorp. Voor opgroeiende meisjes wordt in 1954 de handbalclub opgericht. In hetzelfde jaar viert fanfare Sint Gerlach haar 75-jarig bestaan. Ter gelegenheid hiervan wordt een film over het dorp gemaakt. Maar er wordt ook ruzie gemaakt. Niet lang na de film splitst de fanfare zich in tweeën: een deel blijft fanfare, het andere deel wordt harmonie. Het kleine dorp met z'n vijftienhonderd inwoners bruist van de activiteiten. Met Pinksteren is het zomerkermis met een weidefeest van de fanfare in het park van huize Poswick, bijna tegenover Vroenhof 60 waar Jacques Vonk woont en schildert. Ieder jaar trekt de processie door het dorp. Daarnaast zijn zo nu en dan schuttersfeesten te bewonderen.

75-jarige fanfare in 1954 en Houthems Muziekcorps op de Provinciale Weg ca. 1957

Metamorfose

Aan het einde van Jacques' periode in Houthem is het dorp voorgoed van karakter veranderd. Aan de achterzijde van Vroenhof 60 liep de spoorlijn waar ooit kolentreinen met dertig en meer wagons van o.a. de Oranje Nassau Mijnen

uit Heerlen naar Frankrijk reden. Achter de spoorlijn lagen akkers en weilanden, waar boer Moobers met paarden ploegde en de koeien in de wei met de hand werden gemolken. Daarachter lag het kloosterbos met het landgoed 'Russel'. Dit landschap wordt eind jaren zestig begin jaren zeventig wreed verstoord en in tweeën gesneden door de aanleg van de autoweg Maastricht-Heerlen. De stoomtrein wordt vervangen door elektrische treinen en paarden worden vervangen door tractoren. Ook de koeien in de wei verdwijnen. Het dorp Houthem is voorgoed van karakter veranderd.

Sjang Moobers aan het werk

Ook Jacques Vonks Houthem past niet meer in dit landschap. De kinderen zijn opgegroeid en uitgevlogen. Een van de zonen, Wim Boersma, woont nog steeds in Houthem in een gerestaureerde voormalige bakkerij. De metamorfose van het dorp gaat verder. Er komen steeds meer vreemdelingen wonen. Door de overheid wordt nieuwbouw belemmerd om natuurschoon te behouden. Daardoor worden steeds meer jonge dorpsgenoten gedwongen het dorp te verlaten. Ook gaan jongeren studeren en keren niet meer terug. Aan vakanties worden hogere eisen gesteld. Hotels moeten investeringen doen om gasten te behouden en haken af. Pensions worden opgeheven omdat ze niet meer aan de hoger gestelde eisen voldoen. Winkels gaan sluiten. In de jaren zeventig doen de supermarkten hun intrede en verdwijnen de kleinere bedrijven langzamerhand allemaal. In 1979 sterft de laatste baron De Selys. Hij vermaakt in zijn testament het kasteel met boerderijen aan de kerk van Houthem. In overleg met het bisdom komt de financiering rond. Maar de kerk weet vooralsnog niet goed raad met dit complex en rond 1995 is het kasteel met bijbehorende boerderijen volledig onderkomen. Hergebruik en restauratie wordt door velen bijna uitgesloten geacht. De in Houthem geboren Camille Oostwegel ziet wel mogelijkheden in de bouwval die ondertussen is ontstaan. Hij weet er een fantastisch complex van te maken na een restauratieperiode van twee jaar. Nu, in 2011, is Houthem-St. Gerlach door de vele congressen en hoog bezoek internationaal bekend geworden. Houthem-St. Gerlach is van een gewoon dorp een bijzonder dorp geworden.

Noot

⁽¹⁾ Bewerkte versie van het hoofdstuk 'Een wandeling door Houthem-St. Gerlach in de tijd van Jacques Vonk'. In: 'Verstilde schoonheid van Limburg, Jacques Vonk, schilder en glazenier', Monda Heshusius, augustus 2011, p. 127-133. ISBN 978-90-81-7202-1-2.